

Iz rane Pilarove obiteljske korespondencije

Uvodne napomene

U ovome članku, kao prilog životopisu Ive Pilara (1874.—1933.), donosimo više njegovih do sada nepoznatih pisama, koje je uglavnom uputio ocu Gjuri Pilaru u razdoblju od 1880. do 1891. godine.¹ Većina pisama napisana je na hrvatskom jeziku, a manji na francuskom (u posljednjem slučaju u ovome kritički pripremljenom članku jezične su pogreške označene u uglatim zagradama). Većina pogrešno napisanih riječi u svakom je slučaju objašnjiva činjenicom da ih je Ivo Pilar pisao u ranom djetinjstvu. U pismu br. 24 Pilar tvrdi da su mu naredili (ordonner) da piše na francuskome! Podsjetimo da je Gjuro Pilar završio studije u Bruxellesu, a Ivo Pilar će pola godine studirati u Parizu, na L'école de droit, tj. pravnom fakultetu.

Pisma omogućuju čitatelju da bolje upozna rodbinsko okruženje i način života obitelji Pilar, koji je po svemu bio tipičan za bolje stojeće građanske obitelji toga doba. Iz dosadašnjih spoznaja o Pilarovima znamo da je riječ o vrlo uglednoj obitelji. Otac Gjuro, sveučilišni profesor geologije, bio je jedan od vodećih ljudi u hrvatskoj znanosti s ugledom i u međunarodnim krugovima. Upravo kada nastaje korespondencija koju predstavljamo, izabran je i za rektora Sveučilišta u Zagrebu. U skladu s time obitelj je vodila aktivan društveni život. Tako se, primjerice, iz pisama može uočiti kako su Pilarovi pri kraju 19. stoljeća provodili ljetne praznike koji su omogućavali odlazak iz Zagreba na odmor i to bilo na more (Hrvatska primorje) ili u unutrašnjost zemlje na imanjima rodbine. O usvajanjima nekih novotarija ili održavanju starijih oblika zabave govore i podatci o prikupljanju leptira, planinarenju na Medvednicu i lovu. S druge strane, unatoč tomu što se Pilara svrstava u pokret moderne, njegov način ophođenja prema ocu pokazuje njegov tradicionalizam. Iz te intime perspektive vidimo da je otac nesporan autoritet.

U ovim pismima čine se važnim i spoznaje o prvim posjetima Ive Pilara tijekom 1888. Bosni i Hercegovini (pismo br. 16), kada putuje iz Broda na Savi (danas: Slavonski Brod), u kojemu je također imao rodbinu i gdje mu je otac bio rođen a početkom 1880-ih izborio je i saborski mandat, u Sarajevo, gdje će nakon desetljeća i pol započeti svoju profesionalnu pravničku karijeru.

U pogledu poznavanja povijesti obitelji Pilar već je objavljen rad Božidara Jančikovića, koji uključuje i rodoslovno stablo bez kojega bismo teško mogli utvrditi identitet nekih osoba u pismima.² Dodatne podatke o obiteljskim sponama možemo

¹ Prva dva pisma nemaju dataciju; može se pretpostaviti da potječu iz 1880. kada je Pilaru bilo šest godina.

² Božidar JANČIKOVIĆ, »Doprinos obitelji Pilar hrvatskoj znanosti i kulturi«, u: *Zbornik znanstvenog skupa o Gjuri Pilaru (1846.—1893.)*. Slavonski Brod, 1. 10. 1993., ur. Ivan Gušić i Krešimir Krizmanić, Posebna izdanja Razreda za prirodne znanosti, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1994., kao i dokument Questionnaire obitelji Chavrak, koji se nalazi u ostavštini Ive Pilara.

potražiti u fragmentiranim podacima u fondovima obitelji Pilar i Crnadak, koji se čuvaju u Hrvatskom državnom arhivu. Vjerojatno će pomno čitanje materijala o Ivi Pilaru, koji su nedavno predani Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, rasvijetliti neke od nepoznanica o rodbinskim povezanostima vrlo utjecajnih obitelji u onodobnom hrvatskom društvu.

Ovdje objavljena pisma pohranjena su u Hrvatskom državnom arhivu u sklopu obiteljskog fonda Gjura Pilara.³ Uz njih su — pod brojevima 3 i 4 — objavljena pisma koja su napisali Marija i Gjur Crnadak. Osim toga, ovom epistolarnom gradivu priložena su i dva pisma poznatog slikara Gabrijela Jurkića (1886.—1974.), a čiji sadržaj pomaže pri sastavljanju bogatog mozaika o društvenim vezama pojedinih članova hrvatske elite, ali i o nekim zbivanjima koja govore o različitim pogledima na pojedina politička pitanja.⁴ Jurkić je tijekom 1911. završavao svoje »bečko razdoblje« u umjetničkoj karijeri. U Beč je došao 1908., gdje studira do 1911. kod profesora Kazimierza Pochwalskog (1841.—1921.). Vrhunac karijere doživljava izlaganjem na proljetnoj izložbi *Secesije* u Beču. Istodobno se povezuje s pokretom hrvatske secesije. Iste godine izlaže na samostalnim izložbama u Zagrebu i Sarajevu. Prvu izložbu po povratku organizira u Društvenom domu u Sarajevu, a zatim u zagrebačkom Umjetničkom paviljonu. Jurkić je napose poticajan za dodatno proučavanje jer je bio vezan uz studij u Beču, pokret secesije i područje Bosne i Hercegovine. Dakle, riječ je o temama koje ga izravno isprepleću i s važnim dijelovima Pilarova života.

[1]

[Bez datuma]

Mili tata⁵
cvala tebi dobra sreća, svaki danak uvijek veća.
Čestitku ti oće ovu za godinu želim novu
tvoj Ivo.

[2]

[Bez datuma]

Dragi oće
Sprovedi blagdane ugodno. Ja sam sdrav. Imadem liep božić i jaslice. Primi vruć
poljubac od tvoga zahvalnog sina
Ivo Pilar

³ Hrvatski državni arhiv, ostavština Gjura Pilara, kut. 2, svežanj koji sadrži različitu korespondenciju.

⁴ Jurkićeva se pisma nalaze u posjedu obitelji Jančiković, nasljednika dr. Ive Pilara. Koristimo prigodu da zahvalimo dr. sc. Zlatku Matijeviću koji nam je ustupio preslike do sada nepoznatih Jurkićevih pisama radi upotpunjavanja Pilarove korespondencije.

⁵ Pismo je upućeno Ivinu ocu Gjuri Pilaru (Slavonski Brod, 22. travnja 1846. — Zagreb, 19. svibnja 1893.). Više o njegovu imponantnom radu vidi u: *Zbornik znanstvenog skupa o Gjuri Pilaru (1846.—1893.)*, Zagreb, 1994.

[3]

Zagreb 22/12 [1]880

Dragi moj Zete!⁶

Imade tome već dulje što nisam dospela ti pisati, al silno spremanje i čišćenje mi je zaprečilo i uzlet toga posla dobih katarev⁷ i kašel koj je baš izdašan[. Glava mi je ko skaf⁸ teška, i tako ću ti i danas na kratko samo javiti da smo u ostalem svi zdravi. Otac uvijek u poslu, kao i Vlado, nadam se da si njegov list u redu primio. — i želimo ti svi ukupno da ove blagdane ugodno sa Tvojih priateljih sprovedeš, mi će mo sasvim skromni sami za sebe biti, jer kod nas nema veselja, jer svaki više manje je mnogo preterpio i fali Boga da jednoć može barem mirno spavati. — budući se je zemlja ipak jednoć smirila, ako još ne kud sviuh uzrujane živce. — Sav rod i priatelji su zdravi. — Naš Ivo je sretan i zadovolan kako ti i sam javio blažena vremena sada još nezna što je briga i tuga, u pismu nije naj bolje napredoval al prilično čita, i to je potres kriv. Primi od nas sviju vruć i serdačan poljubac izgledamo skorom Tvoje mile vijesti i ja ostanem Tvoja iskrena

mamica⁹

[4]

[Bez datuma]

Dragi Zete!¹⁰

Prošli petak držao je čuveni profesor Dr Falk predavanje u našoj sabornici o svojoj teoriji o potresi. Potanko izvestje po stenografički bilježka doniela je Agramerica,¹¹ pa jer je veoma zanimivo, šaljem ti dotični otisak današnjom poštom posebno.

Pozdravi nam ljubezno velecienjenu obitelj Tiberghheimovi, te želeći Vam sretno i zdravo predstojeće blagdane sprovoditi i novu godinu nastupiti pozdravljam te najusrdnije

Tvoj iskreni tast

Gj. Crnadak¹²

[5]

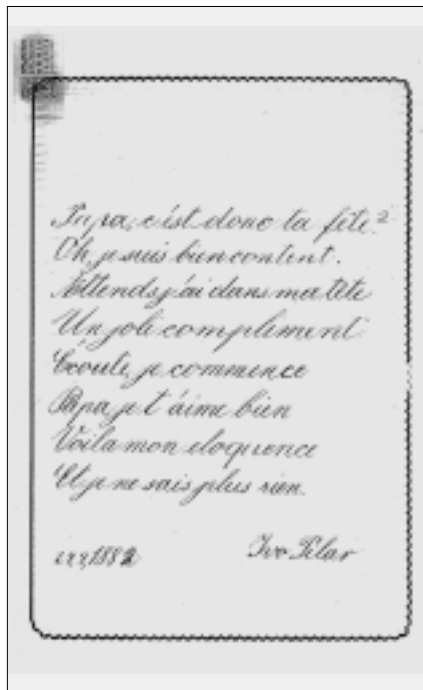
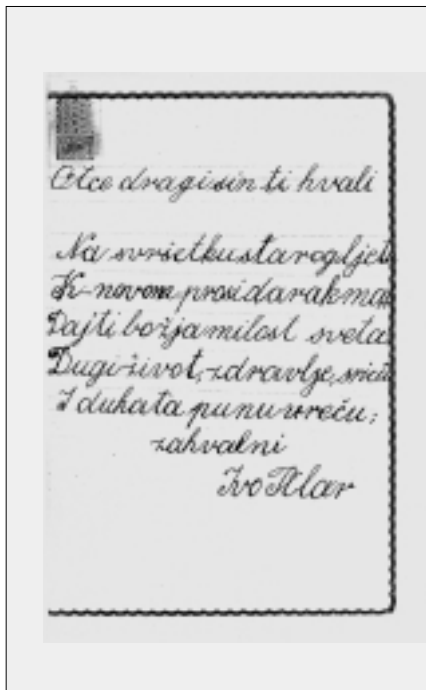
[Bez datuma]

Otce dragi sin ti hvali

Na svršetku starog ljeta

K novom prosi darak mali

⁶ Gj. Pilar⁷ «katarrev» (grč. katarrus) = hunjavica⁸ «skaf-/škap» (lat. scaphium) = plitka drvena posuda⁹ Marija, supruga Gjure Crnadka.¹⁰ Gj. Pilar¹¹ Zagrebački dnevni list *Agramer Tagblatt* (I/1886. — XXXVII/1922.)¹² Gjuro (Đuro) Crnadak (Jasenovac 12. veljače 1820. — Zagreb 28. listopada 1908.)

Daj ti božja milost sveta:
 Dugi život, zdravlje, sriću,
 I dukata punu vreću;
 zahvalni

Ivo Pilar

[6]

[Bez datuma]

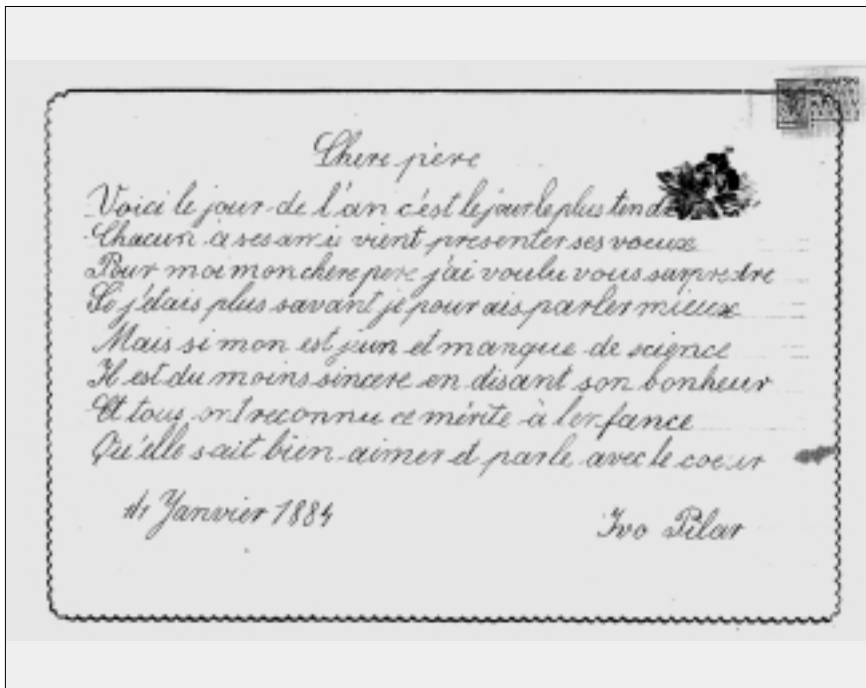
Cher papa!

Malgré que tu es éloigne [éloigné] de moi je pense pourtant a [à] mon chere [cher] père [père] et ainsi je ne puis manquer dé [de] te souhaiter des [d'] agreables [agréables] fête [fêtes] et de t'exprimer mon plus vif desire [désir] de te revoir bien-tot [bientôt] content et bien portant chez moi. Sois mille fois embrassé de ton recon-naissant fils

Ivo Pilar

[7]

Papa, c'est donc ta fête?
 Oh, je suis bien content.
 Attends j'ai dans ma tête
 Un joli compliment

Écoute, je commence
 Papa, je t'aime bien
 Voilà [Voilà] mon éloquence [éloquence]
 Et je ne sais plus rien.

24, 4, 1882

Ivo Pilar

[8]

Chere [cher] père
 Voici le jour de l'an c'est le jour le plus tendre
 Chacun a [à] ses amis vient presenter [présenter] ses voeux [voeux]
 Pour moi mon chere [cher] pere [père] j'ai voulu vous surprendre
 Si j'étais [étais] plus savant je pour ais [pourrais] parler mieux
 Mais si mon [nedostaje riječ iza zamjenice; op. prir.] est jeun [nedostaje riječ; op. prir.] et manque de science.
 Il est du moins sincere [sincère] en disant son bonheur
 Et tous ont reconnu ce mérite à l'enfance [l'enfance]
 Qu'elle sait bien aimer et parle avec le cœur

1/1 Janvier 1884

Ivo Pilar

[9]

Dragi otče

Kad se rastasmo i vozismo željeznicom nije se ništa osobita dogodilo, ali vozeć se u Gušče¹³ kucirao¹⁴ sam ja njeko vrieme. Ja se liepo zabavljam lovim ribe u Savi vozim se okolo sa ujakom. Mi smo hvala bogu svi zdravi. Molim te djeda¹⁵ ujaka strica Martina¹⁶ liepo mi pozdravi a tebe mili otče grli i ljubi tvoj zahvalni sin

Gušče 21/8 1884

Ivo

[10]

Mila majčice!

Majčice! čuj me danas,
Srcem Te ljubim cielim;
Što Ti god ovdje treba,
To Ti od Boga želim.
Ja ću bit uvijek čedan.
Pomoći Tvoje vriedan....

Kuda goder nogom kreneš,
Minulo Te svako zlo,
Nek Ti sreću samo nosi
Kroz sav život zemsko tlo...
To su moje želje danas,
Dao ti Bog zdravlje veselje!

Zagreb 25/2 1885

Ivica

[11]

Mon très chere [cher] père.

Il m'est bien doux de t'exprimer en ce jour ce que mon cœur éprouve d'ailleurs pendant tout le cours de l'année. Pénètre [Pénétré] d'affection [d'affection] de respect et de reconnaissance pour le meilleur des pères [pères] combien je ressens plaisir en lui présentant [présentant] ce faible, mais sincère hommage de tous mes sentiments [sentiments] sois hereux [heureux], chere [cher] père, sois le toujours, c'est la [le] vœu de ton aimant fils

24/4 1886

Ivo.

¹³ Gušće je naselje na rijeci Savi u blizini Siska. Iz tog posavskog mjesta potječe plemenita obitelj Chavrak, koja je ondje imala posjed. Marija Chavrak udala se za Gj. Crnadka.

¹⁴ »kucirati« (njem. kutschiren) = kočijašiti

¹⁵ Misli se na Gjuru Pilara.

¹⁶ Martin Pilar (Brod na Savi 16. studenog 1861. — Zagreb 22. travnja 1942.) bio je istaknuti arhitekt i član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

----- [12] -----

Sisak 30/12 1886

Mili roditelji

Približuje se nova godina, a ja dolazim sa izkrenimi željama. Što Vam mogu željeti nego zdravlje, sreću, i da budete zadovoljni sa menom i mojom malom sestricom Slavkom.

Ja znadem da bi se još koja želja našla nu te ja ne mogu pogoditi. Ovdje hvala Bogu ide mi dobro svi smo zdravi, i veseli.

Ja se nadam da si golube u redu primila. Ruke Vam ljubeci ostajem

Vaš zahvalni

sin

Ivan Pilar

----- [13] -----

Sisak 15/9 1886

Dragi otče i majko.

Već dosta dugo boravim u Sisku a Vam ne pišem, valjda ipak da se malo javim, te Vam moju zabavu i posao opišem. Kadikad podjem u kućni vrt koj je pun šarena i mirišuća cvieća, pa čitam koju knjigu, višeput pišem malo u pisarni, najviše sam pako u vinogradu tetke Spišičke. Ukusna villa stoji na vrhu brežulka, vinograd je pun slatkog grozdja. Idem obično tamo u 8 sati jutrom a vratim se 7 večerom. Ugodno jest da nije dalje od našeg stana od $\frac{1}{4}$ sata, a liep ima izgled na Kupu, koja teče svoji dvie stotine koračaja izpod brežuljka.

Onako pišuć upavit ću na Vas mili roditelji nekoliko pitanja: »Što rade bake, tetke strici i ujaci što seka Slavka, što li napokon moja, pardon tvoja meni nesudjena puška.

Sve ove gore spomenute pozdravljam, a Slavku 100 puta ljubim.

Vas mili roditelji grlim i ruke Vam ljubim

Vaš zahvalni sin

Ivan Pilar

Ali dragi tata pušku ne pozdravljam ipak!

----- [14] -----

Sisak 19-8 [18]88

Dr. VLADIMIR CRNADAK,¹⁷

ADVOKAT

U SISKU.

Dragi otče!

Oprosti mi molim Te, što Ti tek sada pišem; no bio sam na putu, u četrnaest dana dva puta; svaki put po 4 dana; tako smo u vječitoj trci. Veoma mi je žao da nisam znao da kroz Sisak prolaze moje seke; bio bih im u susret išao; onaj dan smo

¹⁷ Ovdje se radi o memorandumu pisma. Vladimir Crnadak (1857.—1915.) sin je Gj. Crnadka.

upravo u 5 sati došli iz Gušća. Dok sam ovdje u Sisku kupam se svaki dan, što mi je veoma ugodno i prija mi. I u Gušću se dobro zabavljam; išao sam dnevica sa ujakovim španom u lov, on je izvrstan lovac, onomadne je kobca u letu pogodio i onda ga uhfatio, ali ja nijesam ništa ubio. Ideš li otče u London i ako ideš molim Te piši mi ako imaš vremena kada? Mi smo svi zdravi; što i Vama želim; ruke Vam ljubeći ostajem

Vaš zahvalni sin
Ivo

[15]

Sisak 24/8 1888

Dr. VLADIMIR CRNADAK,
ADVOKAT
U SISKU.

Dragi otče!

Primiv Tvoj mili list u redu, zahvaljujem Ti se, da si bio tako dobar pa meni nevaljancu pisao, te mi tim veliko veselje načinio. Iz lista razabrah da naskoro putuješ, zato ti želim dobru zabavu i sretan put. Molim Te izruči gospodji Bellin rukoljub i reci joj, da još nemam dosta novih leptira, a stare i izjedene joj ne mogu poslati, nu do godine će ih dobiti. Marke za gdču¹⁸ Aimé su sabrane, ali ih nijesam složio i uredio zato će ih do zgodne prilike, kad se vratim kući, dobiti.

Iz mamičina lista bit ćeš razabrao da je ujak Milivoj¹⁹ poslao novaca i opetovanu molbu mamići da u Sarajevo dodje, stoga te ja molim da mi dozvoliš, da i ja poći smijem. Svi smo zdravi, samo tetka Maca imade dosadnu zubobol. Molim izruči djedu i majci rukoljub, a tebi ruke ljubeći ostajem Tvoj zahvalni sin

Ivo.

[16]

Sarajevo 7-9 1888

Mili otče!

Razumjevši iz Tvojega miloga lista da si prekjučer krenuo na put, sjedoh da Ti opišem put i moj boravak u Sarajevu. Iz Siska krenusmo 27. srpnja ladjom put Broda, u koj u 8 sati u večer prispjesmo. Na agenciji nas dočekaše ujak Jovo,²⁰ tetke Marija²¹ i Agnesa i obje moje seke.²² U Brodu ostasmo jedan dan, a tada krenusmo

¹⁸ »gdču« = »gospodičnu«

¹⁹ Milivoj Crnadak (1860.—1947.) sin Gjurin. Od 1883. do 1892. bio je prokurist u podružnici bečke banke Union u Sarajevu, a kasnije ravnatelj Prve hrvatske štedionice u Zagrebu. Za kraće obavijesti o njemu vidi natuknicu u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 2, Zagreb, 1989., 472. O obitelji Crnadak vidjeti kod: Iskra IVELJIĆ, *Očevi i sinovi. Privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*, Zagreb, 2007., 242-244.

²⁰ Ivan (1851.—1929.), brat Gj. Pilara.

²¹ Supruga Gj. Crnadka.

²² Ivo Pilar imao je tri sestre: Slavu, Izabelu i Elizabetu. Ne znamo godine njihova rođenja pa ne može-mo utvrditi na koje »obje« sestre misli.

iz Turs.[kog] Broda u Sarajevo. Na četvrtoj štaciji pred Sarajevom dočeka nas ujak Milivoj, tada pak nastavismo put skupa i prispjesmo u 5 sati u Sarajevo. U Brodu su svi zdravi, Slava i Tinka izgledaju izvrstno, Slava je dobra, sluša, a i Martin mali se je znatno poboljšao. Kod Bake Reze sva su Koharićeva djeca, dakle bijaše u kući osmero djece, možeš si pomisliti kako je bilo.²³

U Sarajevu bili smo na dva izleta, naime jašili smo na Kapu nad Sarajevom a drugi put smo se vozili na izvor Bosne i u Ilidje, gdje sam se i kupao. Ujak me uči i pomalo mačevati, a danas baš otačemo vino, gdje dakako i ja pomažem. A jesi li Ti mili otče zdrav, a kako li majci prije putovanja?

Molio bih Te otče, da cijeloj obitelji Tiberghien izručiš rukoljube i pozdrave, a Tebi dragi otče i miloj majci ruke ljubeći ostajem

Vaš zahvalni

sin

Ivo.

[17]

Dr. VLADIMIR CRNADAK,
ADVOKAT
SISAK.

Dragi otče i majko!

Premda neznam, dragi otče, dali si već došao, to Ti ipak pišem, prije nego u Svinjar odputujem.²⁴ Ukrcati ću se u ladju sutra; t.j. 2. Rujna u 6 sati u jutro, a prispjeti ako Bog da u 5 sati na mjesto. Mi smo ovdje svi zdravi, što i Vama svima od srдца želim. Mala beba uje Vladimira je takodjer pri dobrom zdravlju, više mnogo što joj na konce ne škodi, nego si prsa jači pak će kao i majka biti dobra pjevačica. Ovo nekoliko dana što sam u Sisku, spavam kod tetke Kate Špišićke i fruštikam,²⁵ a objeđujem i večeram kod uje Vlade.

Draga majka kako Ti? Jesi li što zdrava, ili Te još muče tvoj vrat i tvoji zubi? Što pak rade seke jesu li dobre i poslušne. U sriedu i četvrtak bio sam u Kostajnici; poveo me ujo Vlado, te sam cijelo vrijeme bio kod Jožičičevih te Vas svi liepo pozdraviti daju.

Prem mi niti otac niti Ti nisi izručila pozdrave ja ću ih ipak izručiti svim u Svinjaru. Molim Te izruči rukoljub djeđu; pozdrav stricu Martinu a seke poljubi. Vama ruke ljubeći ostajem

Vaš zahvalni sin

Zagreb 1-9 1889

Ivo.

²³ Baka Reza (Tereza) živjela je u Tovarniku. Obitelj Koharić bila je u rodbinskim vezama s Pilarovima (Gjurina sestra Jelisava udala se za Koharića). Među djecom je, svakako, bio i budući povjesničar Janko Koharić, koji je po «majci bio u srodstvu s poznatim arhitektom M. Pilarom kojemu posvećuje svoj najzamašniji historiografski tekst *Das Ende des kroatischen National-Königtum* (Zagreb, 1904.). Više o njemu: Ljerka RACKO, «Janko Koharić. Prilog poznavanju njegova znanstvenog i publicističkog rada», *Historijski zbornik*, Zagreb, 1978.—79., 253-269, ovdje 254.

²⁴ U osobnom fondu Gj. Pilara nalazi se i predmet ostavine Terezije Pilar iz Svinjara.

²⁵ «fruštukati» (njem. frühstücken) = doručkovati

[18]

Kraljevica
10/VIII [18]90

Mili otče!

Nakon prilično duge šutnje evo mene da Ti po svojoj dužnosti malko naše stanje objavim. U obće naši su posve zadovoljni, kupanje svima vrlo dobro čini. Dapače i samu mamicu smo natentali da se hladno kupa; pak je sirota već nakon 4 kupke dobila silne calore;²⁶ dok ja od 30 kupkah a tetka Maca od 27 nema još ni jednoga. Ovdje je vrijeme neprestano lijepo i suho, te je već počelo lišće sa drveća padati; a ovdjašnji ljudi već i procesije prave, nebi li Gospod kiše dao, jer će inače i ovo malo što ovi ljudi imaju propasti.

Od onih gostova što si ih Ti ovdje nalazio nema više ni jednoga; svi su redom proilazili. Od novo nadošlih su meni poznati: prof. Švrljuga,²⁷ prof. Domac,²⁸ gosp. Folnegović,²⁹ Jugović Cačić,³⁰ nu imade i drugih koje nepoznam. Neki dan bio sam sa tetkom Macom u Cirkvenici i više drugih Zagrebčana te proveli dan u društvu prof. Kišpatića,³¹ ali mi se ondje nije ništa svidjelo, sve je za polovicu skuplje; ondjašnji stanovnici nisu tako ljubezni kao Kraljevičani a i kupanje je ovdje mnogo ugodnije. Ponajglavnija je ovdje meni zabava ribarenje, pred tri dana me je kapetan Kosmini poveo sobom na ribolov pak sam i nekoliko većih ribica povukao.

Za Vas se pako nadam da ste svi posve zdravi a naročito da moja mala Bela dobro uspijeva, a dvije frajle³² da su dobro. Moleći Te da mami Filipi izručiš rukoljube, a seke da izljubiš ostajem ruke Ti ljubeći Tvoj zahvalni

sin
Ivo.

²⁶ «calor» (lat.) = toplina, žar, vrućina

²⁷ Kod prezimena Šv(e)rljuga ne možemo biti posve sigurni o kojoj je osobi riječ. Zbog profesorske titule moglo bi se raditi o Ivanu Švrljugu (1852.—1934.), lektoru francuskog jezika na Sveučilištu u Zagrebu. Istodobno, ne treba odbaciti ni ime Franje Šverljuge (1844.—1921.), jednoga od tadašnjih ravnatelja u Hrvatskoj eskomptnoj banci sa sjedištem u Zagrebu. Naime, Milivoj Crndak tada je također istaknut zagrebački bankar.

²⁸ Prof. Julije Domac (1853.—1928.), profesor farmakognozije na Sveučilištu u Zagrebu.

²⁹ Fran Folnegović (1848.—1903.), tada jedan od prvaka Stranke prava i njezin zastupnik u hrvatskom Saboru.

³⁰ Možda je riječ o Vladimiru (Vladoju) Jugoviću (1876.—1939.), koji je bio istaknut farmaceut i učenik J. Domca. O Jugoviću vidjeti njegov životopisni zapis *Dulcamara. Slatke i gorke uspomene*, Zagreb 1931. Također vidi: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 6., Zagreb, 2005., 540.

³¹ Prof. Mijo Kišpatić (1851.—1926.), u to vrijeme profesor u zagrebačkoj Realnoj gimnaziji, poslije sveučilišni profesor petrografije. Nakon smrti Gjura Pilara, postaje njegovim nasljednikom na katedri za minerologiju i geologiju.

³² «fajla» (njem. Fräulein) = gospodica

[19]

Kraljevica, 21/VIII 1890.

Drago otče.

U nadi da si moj posljedni list u redu primio, pišem Ti opet i mislim da Tvoju posljednju opomenu nisam zaslužio. Kako će Ti valjda bit poznato bio je djed kod nas po svom poslu, te je i na Rijeci bio, kamo je i mene poveo. Nakon dva dana je djed išao u Cirkvenicu i Novi te opet mene iz Kraljevice poveo sobom, u Cirkvenicu smo došli u večer, prespavali i sutra u jutro u Novi pošli. U Novom smo strica Martina našli, koj ondje plan kaštela snima i okupali se u onom krasnom moru; ja dva puta, djed dapače tri puta. Natrag idući smo prošli čitavi Vinodol na kolih, te su u Bribiru sastali sa ondješnjim učiteljem, (koj mi međjutim svoje ime nije kazao), on Te daje lijepo pozdraviti i poručiti da imade opet nešto školjaka za Tebe. Jučer se je djed opet ovdje u Kraljevici kupao i dapače naglavce skakao pa se hvali da mu more izvrstno čini. Ujo Vlado odlazi danas i njemu je more osobito poslužilo. U nas svi su zdravi, mamica se i nadalje marljivo kupa. Molim rukoljub mami i moje sve tri seke ljubim a Tebi, mili otče, ruke ljubeći ostajem Tvoj zahvalni sin

Ivo.

[20]

Kraljevica, 26/VIII 1890.

Dragi otče!

Mili Tvoj list, koga sam ja jutros u redu primio i na kom Ti najljepše se zahvaljujem vrlo me je razžalostio a to tim više što za njekeje prikre ne podnipošto zaslužio nisam. Prvi odmah i glavni prikor, da sam ja Tebi tek na Tvoju ponuku pisao, nije opravdan, jer sam ja Tebi dva dana prije pisao nego što je Tvoj list ovamo pripjeo, te su se naši listovi križali. Pa kako list iz Kraljevice u Zagreb ili obratno treba pet a katkad i više dana, to si Ti lahko na misao mogao doći da sam ja takav pošto sam Tvoj list primio, išao na brzu ruku list napisati i onda odaslati. Kako si mi pak Ti, mili otče, zabranio svaki duševni posao, i nisi dozvolio ponijeti ni lektire ni franzeskih listova, to Ti ja nisam mogao pisati nego o tjelesnim poslovima; kako na primjer o veslanju, plivanju i ribarenju, a ovi poslovi su ujedno i zabave.

Suša koja je ovdje bila, i o kojoj sam Ti u listu spomenuo, prestala je tim, što je jučer duhnuo silni jug i poslao obilnu kišu. Pošto sam, ja jučer bio na Rijeci da njeke malenkosti obavim; te kako sam se u dva sata vraćao sa Rijeke, to nas je uhvatilo na moru gadno nevrijeme, široko i neverin, tako da smo u priličnoj pogibelji bili, dapače i barku sa parobroda izgubili. Nu za moje najveće čudo ja nisam morske bolesti dobio, što ja samo tomu pripisujem, što sam si čvrsto preduzeo bio da mi nesmije zlo biti, bilo bi me sram bilo bljuvati tako kao one žene što su se s nama vozile. Ovih dana vele da će dr. Wickerhauser³³ sa suprugom ovamo doći, a od poznatih je gosp. Cvjeta Švrljuga nekoliko dana već ovdje.

³³ Theodor Wickerhauser (1858.—1946.), primarijus u zagrebačkoj Bolnici milosrdnih sestara. Usp. Vladimir Dugački, »Proces institucionalizacije hrvatske medicine do Prvoga svjetskog rata«, *Acta Medico-Historica Adriatica*, 7(1), Rijeka 2009., 61-70.

Moleći Te da majci Filipi izručiš rukoljub a seke da izljubiš ostajem ruke Ti ljubeći Tvoj

zahvalni sin

Ivo.

prispio 27 u 9 sati prije podne.³⁴

[21]

Kraljevica, 7/VIII 1891.

Premili otče!

Nadajući se, da si sretno u Zagreb prispjeo, dolazim da Te u kratko obavijestim o stanju naših milih u Kraljevici. Hvala Bogu svim nam dobro služi zdravlje, samo je mama Filipa na Rijeci ožuljala nogu, valjda su cipele loše bile. I kod mamice je sve u redu, samo nas je na moju veliku žalost Franjo ostavio. I on je ponjeo iz Kraljevice najljepši utisak i uspomenu na ugodni boravak. Od novih gostih prispjeli su prof. Švrljuga sa familijom i gospodja Nodilova³⁵ sa kćerkom, proto Živković, kateketa u Pakracu na gimnaziji i još nekogji, koje ne poznam. Vrijeme je lijepo, samo je danas zapuhao mali Borin, te se voda razhladila na 17 Re. Zaboravio sam prije gosp. Mirka Halpera spomenuti, i on je kao vijeran gost kraljevački i danas došao. Prekjučer su ovdjašnji Isusovci nekakvu sliku ili kip blaž. djev. Marije blagosivljali te je u tu svrhu i gorički nadbiskup³⁶ ovamo došao, a u slavu svečanosti pustili su 7 ballona, 3 su izgorjela, a ostali su se uzdigli, jedan je bio vrlo velik, imao je u promjeru 4-5 metara, te se do silne visine digao, te pao negdje tamo iza brda, u Fužinah, gdje li.

Imam Ti, mili otče izručiti pozdrave od svijuh naših, koji Te pozdravljaju, grle i cjeluju. Tebe lijepo molim da sve naše lijepo pozdraviš, strica Martina, tetku Rezu i Jelku. Tebi, mili otče grleć i ruke ti ljubeć ostajem Tvoj vazda zahvalni sin

Ivo.

[22]

Kraljevica 10/VIII [18]91.

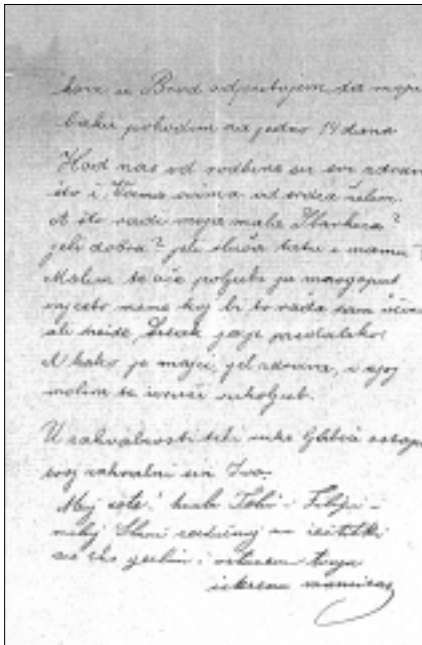
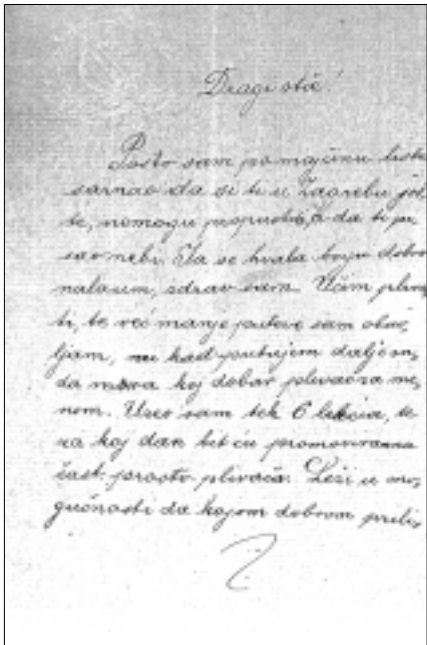
Premili otče!

Ljubazni Tvoj list na mamicu primili smo već danas, 10. ovoga, u redu. Ovaj je dakle list iznimno brzo došao. Nego žao mi je, što sam u njem dobio nezasluzenu pljusku, da u zabavi i razkrešivanju zaboravljam na svog otca. Ja sam, otče, na Te 5. ovoga upravio obširan list, koga si sada valjda već i primio, ali ako on dugo treba, da u Tvoje ruke dodje, to nije nikako moja krivnja. Mamica Ti se lijepo zahvaljuje, te Te moli, da se malko postrpiš, da će Ti za koj dan odgovoriti i zahvaliti se na Tvojjoj čestitci.

³⁴ Vjerojatno zabilješka Gj. Pilara.

³⁵ Vjerojatno je riječ o supruzi Natka Nodila (1834.—1912.), tada rektora Sveučilišta u Zagrebu.

³⁶ Tadašnji gorički nadbiskup bio je Alojz Matija Zorn (1837.—1897.), koji je tu dužnost obavljao u razdoblju od 1883. do 1897., a prije toga je jednu godinu bio porečko-puljski biskup.

Vrlo me zabrinjuje, što nam javljaš, da se ne osjećaš najbolje, pazi otče na se, jer smo svikoliki u velikoj brizi za Te. O naših svim mogu Ti Hvala Bogu (oprosti otče, zapisao sam se, mjesto veliko B u Bogu napisao sam veliko H u hvala) javiti da su zdravi i zadovoljni u podpunoj mjeri. Ja sam morao promijeniti barku, jer me je prvašnji gospodar od barke varao, te sada imam drugu, manju barku. Jučer sam incontinuo³⁷ 1¹/₂ ure vozio, ali uza to ne osjećam nikakvog umora, niti me ruke bole, samo — s dopuštenjem govoreć — sam si malo stražnjicu našuljao. Novih gostova nema, sve je pri starom, sad neće valjda nitko doći, dok ne prodje nekoliko dana od otvorenja izložbe. Upravo sada primih list od Franje, piše mi, da mu more i kupke vrlo fale. Drugoga Ti, mili otče neznam ništa javiti, što bi Te moglo zanimati, zato želeći Ti što prije opet poduno zdravlje, ljubeć Ti ruke i grleći Te u duhu ostajem

Tvoj vazda zahvalni sin
Ivo.

[23]

[Bez datuma]

Dragi otče!

Pošto sam po majčinu listu saznao da si ti u Zagrebu još te, nemogu propustiti, a da ti pisao nebi. Ja se hvala bogu dobro nalazim, zdrav sam. Učim plivati, te već manje puteve sam obavljam, nu kad putujem dalje onda mora koj dobar plivac za

³⁷ -in continuo- (lat.) = neprekidno, stalno

menom. Uzeo sam tek 6 lekcija, te za koj dan bit ću promoviran na čast prostoplivača. Leži u mogućnosti da kojom dobrom prilikom u Brod odputujem, da moju baku pohodim na jedno 14 dana.

Kod nas od rodbine su svi zdravi što i Vama svima od srca želim. A što radi moja mala Slavkica?³⁸ Jeli dobra? jeli sluša tatu i mamu? Molim te oče poljubi ju mnogoput mjesto mene koj bi to rada sam učiniti ali neide, Sisak jer je predaleko.

A kako je majci, jel zdrava, i njoj molim te izruči rukoljub.

U zahvalnosti tebi ruke ljubeći ostajem tvoj zahvalni sin Ivo.

Moj zete! Hvala Tebi i Filipi i miloj Slavi serdačnoj na čestitki
sve vas gerlim i ostanem tvoja
iskrena mamica³⁹

[24]

Kraljevica le 23 aout [août]
1891.

Mon cher père,

Je prends enfin pour la première foi [fois] courage de vous écrire en français, comme vous m'aviez ordonné dans votre dernière lettre. C'est pour moi assez difficile, puisque je n'ai aucun vocabulaire, accepté [vjerojatno: acceptez] mes lettres françaises. C'est pour quoi [pourquoi] vous ne ne [??] servez [serez] pas fâché [fâché], s'il y auras [aura] assez des [de] fautes. Je vous remercie bien pour votre dernière lettre, dont j'avais beaucoup de plaisir et dont je reçus quelque bonne morale [morale].

Vous saviez [saviez] peut — être que notre chère [chère] mamica reviendra déjà le vingt quatre [vingt-quatre] de ce mois, mais moi je restrai [resterai] jusque le premier du mois prochain, et je reviendrai avec mère Philippine. Nous nous portons tous [tous] très bien. Notre Slava nage déjà dans la mer profonde dans le port. Mon. [M. (Monsieur)] Halper⁴⁰ est parti à cause de la mort de Mon. [M.] Nikola Nikolić, oncle de Mme Halper. Quant au [aux] forestiers nouveaux [nouveaux] deux demoiselles elles et un monsieur sont arrivè [arrivés] de Beograd [Belgrade], elles sont très contentes. Moi, j'ai jusque maintenant déjà 45 bains. Avant quelques jours nous avons ici une soirée venisienne [vénitienne] avec une excursion pour Bakar.

Il y avait 11 barques /barke?/, toutes étaient ornés [ornées] avec de lampions. Mercredi, j'ai fait une excursion avec Mon. [M.] Halper, prof. Švrļjuga, Šilović,⁴¹ Šenoa, Petračići par le vapeur jusque Novi et d'ici l'autre jour au [à] pieds par Vinodol jusque Kraljevica. Mais moi, je suis alle [allé] seulement [seulement] jusque Cirkvenica, où oncle Vladimir est arrivé avec le vapeur et avec lui je suis alle' [allé] jusque Senj,

³⁸ Ivina sestra Slava.

³⁹ Vidi bilj. 9.

⁴⁰ Vjerojatno je riječ o Mirku Halperu (1830.—1896.), vladinu savjetniku. Osnovni podatci o njemu u natuknici Halper Sigetski u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 5, Zagreb, 2002., 410.

⁴¹ Vjerojatno se radi o Josipu Šiloviću (1858.—1939.), sveučilišnom profesoru kaznenog prava u Zagrebu.

où nous sommes rester [restés] jusque demain matin. Maintenant je connais déjà la plupart du Litoral [Littoral].⁴² En vous réprésantant [représentant] les salues [saluts] et les embarrasements [embrassements] de maman Philippine et des [de] vos petites filles [! petites filles: male kćeri; petites-filles: unuke] moi je reste en vous embrasant votre toujours

reconnaissant fils

Ivo.

----- [25] -----

Zagreb 17/IV 1892.

Premili otče!

Pridružujem se listu maminom da Ti od srдца kliknem »Felix Alleluja« i zaželim veseli i zadovoljni uzkrš. Možeš si misliti kako nam Ti kod ovako svečane zgrade fališ. Upravo je sada tetka Jelka i stric Martin došao da zajutarkuju zajedno s nama.

Tebe pak lijepo molim da izvoliš svem ovdje bez razlike izraziti srdačne čestitke k sveticima. Kako se osjećaš? Jeli Ti zrak onaj dobro prijao? Molim Te lijepo pazi na se, čuvaj se od prehlade, a ne moj previše kruha jesti! Mamica je otišla u četvrtak, a djed danas u Sisak, pak ću ja tako dva dana sam biti.

Želeći Ti još jedan put sretne svetke, ruke Ti ljubeć ostajem

Tvoj zahvalni sin

Ivo.

----- [26] -----

Zagreb 21/IV 1892.

Premili otče!

Pošto ljetos ne mogu, da Ti k Tvojem premilom rođjendanu, a za koji dan i imendanu, ustmeno izrazim sve svoje izkrene želje, to dolazim, da Ti bar ovako izkažem svoje tople želje i sinovlju ljubav. Dao Ti Bog još mnogo i mnogo lijeta doživjeti u našem krugu zadovoljan i sretan imendan, nama svima na najveću radost, a naposeb ja ću nastojati, da Ti vazda budem po volji i na veselje, a nikada na žalost i gnjev.

Nadam se da ćeš svoj mili imen- i rođjendan ugodno provesti ako i ne budeš u našem krugu, koji Te najviše željkujemo, jer znam da će sva rodbina činiti sve moguće da Ti ugodi i razveseli.

Tvoje premilo pismo, upravljeno na mamu Filipu⁴³ smo s velikim veseljem primili, i to tim više što smo se već bili zabrinuli da nam tako dugo ne pišeš. Svi Te lijepo molimo, da nastojiš, kako ćeš se bolje raztresti i pozabaviti, te da ostaneš stalan kod svoje odluke, te ne sahiráš.⁴⁴

U nas je ružno i vrlo hladno vrijeme, sve su gore unaokolo pune snijega, po svojoj prilici neće ni u Brodu ljepše biti, zato Te molim, da se čuvaš prehlade, ta i ovdje su svi zahunjeni.

⁴² primorski dio

⁴³ Filipina Raisz, druga supruga Gj. Pilara.

⁴⁴ »sahirati« = igrati šah

Kod kuće hvala Bogu sve je zdravo, mamica i djed su se već na sam uzkrdni ponedjeljak vratili iz Siska, a teta Jela i stric Martin se već polako spremaju za selidbu.

Lijepo Te molim da izručiš moje rukoljube djedu i baki Rajz,⁴⁵ baki Juditi i Lizi a pozdrave stricu Jovi i strini Paulini, teci Mari i svoj ostaloj rodbini.

Opetujući još jednom sve moje izkrene želje i čestitke, ruke Ti ljubeć i grleć Te ostajem

Tvoj vazda zahvalni
sin
Ivo.

[27]

Zagreb 25/VIII [18]92

Premili otče!

U nadi da će Te ovaj list pošte u lijepoj našoj Kraljevici zateći, dolazim sa nekoliko redaka do Tebe.⁴⁶ Nakon posve snosljivoga puta prispjesmo u Zagreb, gdje nas dočekaše: djed, stric Martin, Novaković, Franjo i veselo pozdraviše.

Hvala Bogu, svi bijahu zdravi, a sve ostalo u najboljem redu. Već jučer, u srijedu nisam imao mira u Zagrebu, te se odputih s Franjom, Jankom Thier[r]ly-em na Sljeme u društvu od još trojice kolega, te se u večer zadovoljni i ponješto umorni vratismo natrag.

U Savi sam se već jednom kupao, i to u utorak, kako mi se riječna voda učinila bljutavom poslije slane morske vode. Vrućina je u Vas sigurno još nesnosnija nego što je bila prije našeg odlazka, ta danas je i u Zagrebu veća nego što je bila ovih dana. Malo prije bijah kod tetke Jelke, ona Vas sve daje lijepo pozdrav[vitil], a osobito Tebe, mili otče, te moli da joj se javi kada t.j. koj dan i kojim vlakom ćete doći, da uzmogne sve urediti za Vaš dolazak. Inače imadem svima od naših milih izručiti pozdrave, od djeda, mamice i strica. Tebe pak molim da izručiš rukoljub majci Filipi i teci Mari, poljubci sekam, a pozdrave kuće gazdam i svim ostalim kraljevačkim gostom i stanovnikom. Tebi pak ruke ljubeći i grleći Te u duhu ostajem

Tvoj zahvalni i poslušni
sin
Ivo.

[28]

Sarajevo, 26/IX 1911.

Veleučeni i vrlo cienjeni
Gospodine!

Dugo vremena sam šutio, pripremajuć svoju veliku kolektivnu izložbu slika. Kako sam na proljeće ušao u bečku »Secessiju«, dalo mi je povoda, da svoju kolek-

⁴⁵ »Rajz« = vjerojatno Reza

⁴⁶ Za sada je jedina izravnija spona s Kraljevicom činjenica da je Milivoj Cmadak posjedovao dionice Primorske štedionice iz Kraljevice.

Sarajevo 27. 1911

Veleučeni Gosjodine!

Dovolite, da vas pjetim, pačij
pogovora je Sprijazna i da imam
pripomoću, plicedele:

Radi umjetničkog savjetovanja je
Zagreb: Vaša profesorica g. Marija
Pilaru (ovost. g. Karijavanja)
Radi stvaranja g. Franjević.

A ja je im poslat pozive tako i tako
kako bi mi posjetovali.

Većo vam je za dvazvijem
i predam vas poziv za izložbu

Gabriel Jurkić

tivnu izložbu priredim najprije u Sarajevu, dakle u svojoj užoj domovini, a onda Zagreb — Beč.⁴⁷

350 brojeva⁴⁸ priređenih je za izložbu. To su samo radovi od zadnje dvie godine. Nijedan stariji rad neće ući u izložbu. Nadam se, da ću njom donieti hrvatskoj umjetnosti nešto nova i pobuditi njom pozornost. (Koliko je to u Sarajevu moguće — al onda Zagreb i Beč). Izložit ću i svoje studije i osnove za hist. ciklus i dvie zadnje slike ciklusove gotove i to: »Davor moje gusle javorove« (2m/1.50) i »Vila naroda moga« (2m/1.50) moja najbolja slika.⁴⁹

Jer je to po prvi put veća izložba slika u Sarajevu a pogotovo od domaćeg sina, osniva se u tu svrhu i odbor od naših prvaka. Častim se, ovaj put zvati baš veleučeni gospodine, da stupite u taj odbor. Ne traži se mnogo: ime za štampanje i posjet k otvorenju.

Jer poznate dobro naše prilike, nadam se da ćete me počastiti svojom privolom i pismeno me obznaniti.

⁴⁷ Ivanka REBERSKI, *Gabriel Jurkić: od realizma od secesije, od simbolizma do impresie*, Zagreb, 2008.

⁴⁸ Misli na djela koja izlaže po ciklusima: Osnove za ciklus bosanske povijesti; Portreti; Studije; Ideje, simboli, problemi i reprezentacije; Iz brda zapadne Bosne; Bečki spomenici; S mora; Iz dubrovačke okoline; Crteži.

⁴⁹ To su kompozicije u ulju. Posljednja se nalazi u Umjetničkoj galeriji Bosne i Hercegovine u Sarajevu.

U Zagreb sam poslao molbu za umjetnički paviljon. Naveo sam im, da jer se nadam, da ću ovom izložbom zbilja donieti nešto nova hrvatskoj umjetnosti i doprijeti još užem vezu k centru Zagrebu, da će mi molbi doći u susret. (Molio sam za vrieme od 1-31/XII o. g.).⁵⁰

Dok katalog bude odštampan i ostalo uregjeno bit će mislim otvorenje 8. listopada. Izložba će biti u tri usporedne prostorije društ.v[enog] doma.

Čekam odgovor i unapried Vam se zahvaljuje

U poštovanju
Gabriel Jurkić

Adressa: Gabriel Jurkić.
Čemerlina ul. 28, Parterre Sarajevo.

[29]

Sarajevo 30/IX 1911.

Veleučeni Gospodine!

Dozvolite da Vas sjetim našeg razgovora u Sarajevu i da Vam pripomenem sliedeće:

Radi umjetničkog paviljona u Zagrebu: Vaša preporuka g. Martinu Pilaru (event. g. Kršnjavom.⁵¹) Radi otvorenja: g. Frangešu.⁵² A ja ću im poslati pozive tako i tako kako ste mi svjetovali:

Toplo Vam se zahvaljujem
i srdačno Vas pozdravljam
Gabriel Jurkić

*Za tisak priredili i bilješkama opremili
Stjepan Matković i Edi Miloš*

⁵⁰ Povjesničari umjetnosti pokazuju da se Jurkić suprotstavljao izgradivanju jugoslavenskog mita i istodobno se kao umjetnik zanimao za povijesnu retrospekciju i »egzaktnu povijest naroda kojemu pripada«. (I. REBERSKI, *Gabriel Jurkić*, 48.) Jelena USKOKOVIĆ, *Mirko Rački*, Zagreb, 1979., i Vjeko Božo JARAK, *Mirko Rački u susretu s umjetnošću i prijateljima*, Zagreb, 1997., 69-74. Jarak prenosi riječi M. Račkoga, prema kojemu kod Jurkića »nije bili ni lijevo ni desno, nego samo ravno naprijed.«

⁵¹ Isidor (Iso) Kršnjavi (1845.—1927.), profesor povijesti umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu. U to vrijeme pravaški orijentiran.

⁵² Robert Frangeš-Mihanović (1872.—1940.), profesor Umjetničke akademije u Zagrebu.